

През годините, когато цар Иван-Александър владее Родопите, т. е. след 1344 докъм 1363 г. (?), е изписан и неговият портрет в зазиданата западна арка на северната стена в горния притвор на Бачковската костница¹⁵⁷. Това е най-добре запазеният стенописен портрет на Иван-Александър. В съседната ниша е изобразен неговият покровител св. Йоан Богослов, а върху южната стена на притвора – св. св. Константин и Елена. От същото време са и образите на Богородица Одигитрия над вратата към храма, както и портретите на ктиторите – братята Бакуриани и монасите Георги и Гавриил в зазиданите арки на долния притвор. Докато при портрета на владетеля и на св. св. Константин и Елена личат известна условност и декоративна пищност, образът на Йоан Богослов свидетелства за художественото умение на майстора: благородни черти, фина моделировка, изящно изпълнение. Може би същото ателие е създавало и иконата „Събор на архангелите“, запазена в параклиса „Архангел Михаил“ на Бачковския манастир, ако се съди по украсата на далматиките и близостта на чертите на лицата с изображението на българския владетел¹⁵⁸.

За ктиторски портрети на царете Иван-Александър и Иван Шишман, съществували до самото начало на нашия век в манастира „Св. Троица“ срещу В. Търново, съобщава още Васил ̄ Стоянов-Берон¹⁵⁹. През 1993 г. ст. н. с. Й. Алексиев и доц. К. Попконстантинов започнаха разкопки на еднокорабна средновековна църква южно от днешния Преображенски манастир до Търново¹⁶⁰. Легендата приписва създаването на манастира на втората съпруга на Иван-Александър – Теодора-Сара. Разчистените досега стенописи в първия регистър на западната и прилежащите ѝ стени са изображения на светци отшелници, навярно Макарий, Онуфрий, Павел Тивейски и още трима, изправени под подпърна на тънки колонки аркада. Стените на сградата са запазени на сравнително голяма височина и по-нататъшните разкопки ще разкрият вероятно още образи.

На 35-ата археологическа конференция в Кюстендил през 1990 г. ст. н. с. Анета Шопова докладва резултатите от разкопките на църква № 1 южно от с. Сърница, Велинградско, върху високото плато в м. Чаерджика. В разкритата еднокорабна църква с крило и два притвора са открити многобройни стенописни фрагменти. На място се намират и части от цокъл с имитация на opus sectile. Стенописите са били два слоя, като от първия е фрагментът от Голготски кръст с разцъфнала основа. Разкрити са и части от изображения: украсени дрехи, ризница, нимбове, ръце и лица, повечето от които датират от средата на XIV в. А. Шопова е отбелязала топлата колоритна гама на стенописите, богатата украса на дрехите, умелата моделировка на плътта, малките сочни устни и закръглените брадички. Изпълнението и характерните черти на лицата – къси носове, закръглени овали, малки сочни устни и къси погледи, както и формата на плочките от ризниците потвърждават датировката. Надписите към запазените фрагменти са на гръцки език. Растителните ластари в основата на Голготския кръст имат паралели в украсата на ръкописи от времето на Второто българско царство.

Нагоре по течението на р. Русенски Лом, на нейния ляв бряг в Ивановската долина е разположена т. нар. „Съборена църква“¹⁶¹. И тук е използвана дълбока, естествена пещера, доразширена и дооформена. Църквата е имала две помещения – наос от север, навътре в скалата, и преддверие или притвор от юг, в който има стенописи от по-късна дата. Помещенията са успоредни и почти еднакви по големина.

Днес на място се намират стенописите върху източните стени на двете помещения и върху северната стена на църквата. Невисокият таван се е срутил и допреди две десетилетия скалните късове лежах на пода на храма. Запазените по тях стенописни фрагменти са свалени и укрепени и се пазят в депата на ИМ – Русе. Живописата в абсидната конха е доста разрушена. По профила на конхата е вървял надпис с литургичен текст, сега вече труден за разчитане. Фрагменти от изображението на дякон личат в протезисната ниша, а над нея – и образите на двама йереи, единият от които е Мелетий Антиохийски. Южно от абсидата, обърнати към центъра ѝ, са св. Василий и втори църковен отец с разгънати свитъци в ръце. Други двама светци със свещенически сан върху северната стена, единият от които е св. Мамант¹⁶², са наведени също на изток. Върху същата северна стена, веднага пред олтарната преграда, е относително добре запазено изображението на Христос Спасител в цял ръст. Двама светци мъченици в туники и хламиди с тавлии и орнаментирана подплата са посредниците между ктиторката на църквата и Христос. Зад ктиторката, отделени с червена рамка, са изписани още двама подобни светци. Дрехите и на четиримата са обичайни за светите воини мъченици. Ктиторката е изобразена също с нимб, което показва, че ако не е канонизирана за светица, тя ще е от царски род.